

УДК 159.9.072

[https://doi.org/10.52058/2708-7530-2026-3\(69\)-1941-1953](https://doi.org/10.52058/2708-7530-2026-3(69)-1941-1953)

Молчанова Оксана Миколаївна кандидат психологічних наук, доцент, доцент кафедри психології, соціології та педагогіки Донецький державний університет внутрішніх справ, м. Кропивницький, <https://orcid.org/0000-0002-1234-5678>

Цумарєва Наталя Вікторівна кандидат психологічних наук, доцент, доцент кафедри психології, соціології та педагогіки, Донецький державний університет внутрішніх справ, <https://orcid.org/0000-0002-4005-0745>

Мухіна Галина Вікторівна кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри психології, соціології та педагогіки Донецький державний університет внутрішніх справ, м. Кропивницький, <https://orcid.org/0000-0001-8866-794X>

Ніколенко Ксенія Вікторівна кандидат філологічних наук, доцент кафедри психології, соціології та педагогіки Донецький державний університет внутрішніх справ, м. Кропивницький, <https://orcid.org/0000-0002-2091-7823>

ДОСЛІДЖЕННЯ ОСОБИСТОСТІ Й ІНДИВІДУАЛЬНИХ ВІДМІННОСТЕЙ: НАУКОВІ ПІДХОДИ, ДИФЕРЕНЦІАЦІЯ, ІСТОРИЧНІ ТА ЕТИЧНІ АСПЕКТИ

Анотація. У статті здійснено теоретичний аналіз наукових підходів до дослідження особистості та індивідуальних відмінностей як фундаментального напрямку психологічної науки. Розглянуто історичні витoki диференціальної психології, започаткованої працями Вільяма Штерна наприкінці ХІХ століття, та еволюцію уявлень про темперамент від античних гуморальних теорій до сучасних нейронаукових концепцій. Висвітлено внесок українських наукових шкіл у розвиток проблематики індивідуальних відмінностей: київської (Г.С. Костюк, С.Д. Максименко, В.О. Моляко), харківської (І.Д. Бех) та одеської, а також сучасні дослідження О.М. Кокуна, М.В. Макаренка, А.А. Палія та інших.

Проаналізовано психолексичний підхід до вивчення особистості, зокрема фундаментальне дослідження українськомовних дескрипторів індивідуальних відмінностей, яке підтвердило багатство українського лексикону особистості та його відповідність міжнародним структурам. Розкрито сучасні уявлення про ієрархічну організацію особистісних рис – від широких доменів до конкретних нюансів, які забезпечують найсильнішу прогностичну здатність щодо життєвих результатів.

Розглянуто теоретико-методологічні засади психодіагностики індивідуальних відмінностей, включаючи тестові та нетестові методи, психометричні параметри та практичне застосування в психологічній експертизі. Висвітлено психофізіологічні дослідження, які розкривають нейробіологічні основи особистісних рис, їхній зв'язок із показниками серцево-судинної системи, активності мозку та стресового реагування. Проаналізовано крос-культурні дослідження особистості, які виявляють універсальні та культурно-специфічні аспекти індивідуальних відмінностей, зокрема в контексті адаптації вимушених переселенців та формування крос-культурної компетентності. Окрему увагу приділено етичним аспектам досліджень: стигматизації, дискримінації, відповідальному використанню тестів, інформованій згоді, конфіденційності та культурній чутливості. Визначено перспективи подальших досліджень, які полягають в інтеграції різних підходів для створення цілісної моделі індивідуальних відмінностей.

Ключові слова: індивідуальні відмінності, особистість, темперамент, диференціальна психологія, психодіагностика, психофізіологія, крос-культурні дослідження, етичні аспекти, українські наукові школи.

Oksana Molchanova Candidate of Psychological Sciences, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Psychology, Sociology, and Pedagogy, Donetsk State University of Internal Affairs, Kropyvnytskyi, <https://orcid.org/0000-0002-1234-5678>

Natalia Tsumareva Candidate of Psychological Sciences, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Psychology, Sociology, and Pedagogy, Donetsk State University of Internal Affairs, <https://orcid.org/0000-0002-4005-0745>

Mukhina Galina Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Psychology, Sociology and Pedagogy, Donetsk State University of Internal Affairs, Kropyvnytskyi, <https://orcid.org/0000-0001-8866-794X>

Ksenia Nikolenko Candidate of Philological Sciences, Associate Professor, Department of Psychology, Sociology and Pedagogy, Donetsk State University of Internal Affairs, Kropyvnytskyi, <https://orcid.org/0000-0002-2091-7823>

RESEARCH ON PERSONALITY AND INDIVIDUAL DIFFERENCES: SCIENTIFIC APPROACHES, DIFFERENTIATION, HISTORICAL AND ETHICAL ASPECTS

Abstract. The article provides a theoretical analysis of scientific approaches to the study of personality and individual differences as a fundamental direction in

psychological science. It examines the historical origins of differential psychology, initiated by the works of William Stern at the end of the 19th century, and the evolution of ideas about temperament from ancient humoral theories to modern neuroscientific concepts. The contribution of Ukrainian scientific schools to the development of the problem of individual differences is highlighted: Kyiv (G.S. Kostyuk, S.D. Maksymenko, V.O. Molyako), Kharkiv (I.D. Bekh) and Odessa, as well as contemporary research by O.M. Kokun, M.V. Makarenko, A.A. Paliy and others.

The psycho-lexical approach to the study of personality is analyzed, in particular, the fundamental research of Ukrainian-language descriptors of individual differences, which confirmed the richness of the Ukrainian lexicon of personality and its correspondence to international structures. Contemporary ideas about the hierarchical organization of personality traits are revealed – from broad domains to specific nuances that provide the strongest predictive ability regarding life outcomes.

The theoretical and methodological foundations of psychodiagnostics of individual differences are considered, including test and non-test methods, psychometric parameters, and practical application in psychological assessment. Psychophysiological studies are highlighted, revealing the neurobiological basis of personality traits, their connection with indicators of the cardiovascular system, brain activity, and stress response. Cross-cultural personality studies are analyzed, revealing universal and culturally specific aspects of individual differences, particularly in the context of the adaptation of forced migrants and the formation of cross-cultural competence. Special attention is paid to the ethical aspects of research: stigmatization, discrimination, responsible use of tests, informed consent, confidentiality, and cultural sensitivity. Prospects for further research are identified, which consist in integrating different approaches to create a comprehensive model of individual differences.

Keywords: individual differences, personality, temperament, differential psychology, psychodiagnostics, psychophysiology, cross-cultural research, ethical aspects, Ukrainian scientific schools.

Постановка проблеми. Дослідження особистості та індивідуальних відмінностей належить до фундаментальних напрямів психологічної науки, оскільки прагне відповісти на питання, чому люди поведуться по-різному в подібних ситуаціях, як формуються сталі патерни поведінки, мислення та емоційного реагування, і якою мірою ці відмінності зумовлені біологічними чи соціокультурними чинниками. Як зазначає Дональд Саклофске, дослідження індивідуальних відмінностей зосереджуються на вивченні особистості та інтелекту, включаючи емоційний інтелект, і мають як теоретичне, так і практичне значення, поєднуючи кореляційні та експериментальні методи [16, с. 57]. Актуальність цієї проблематики посилюється сучасним акцентом на профілактиці, резильєнтності, психологічному здоров'ї та розвитку адаптивного потенціалу особистості.

Важливим напрямом сучасних досліджень є вивчення психофізіологічних корелятивів індивідуальних відмінностей, що дозволяє наблизитися до розуміння нейробіологічних механізмів, які лежать в основі стабільних особистісних рис. Як підкреслюють дослідники, індивідуальні відмінності в регуляції поведінки перебувають на перетині численних соціальних та біологічних факторів, і їхнє розмежування потребує особливої уваги та добре розробленої концептуальної основи [14, с. 2]. Особливе місце в системі вивчення індивідуальних відмінностей посідає психодіагностика як галузь психологічної науки, що розробляє методи виявлення та вимірювання індивідуально-психологічних особливостей особистості [6, с. 1].

Водночас питання інтеграції різних підходів – історико-психологічного, психолексичного, психофізіологічного, психодіагностичного, крос-культурного та теоретико-методологічного – у дослідженні індивідуальних відмінностей залишаються недостатньо розробленими. Існує потреба в узагальненні теоретико-методологічних засад диференціальної психології з урахуванням сучасних досягнень нейронауки, психогенетики та практики психологічної експертизи, а також у висвітленні внеску українських науковців у розвиток цієї проблематики.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сучасні дослідження індивідуальних відмінностей розвиваються в кількох напрямках: психолексичні таксономії, які вивчають структуру особистісних рис через аналіз природної мови; крос-культурні дослідження, що порівнюють особистісні профілі в різних країнах; генетичні та нейронаукові підходи, які досліджують біологічні основи індивідуальних відмінностей; психофізіологічні дослідження, що вивчають зв'язок особистісних рис із показниками серцево-судинної системи, електроенцефалографії (ЕЕГ) та іншими фізіологічними маркерами; психодіагностичні дослідження, спрямовані на розробку та валідацію методів вимірювання індивідуальних відмінностей; а також дослідження зв'язку особистісних рис із життєвими результатами [9; 13]. Особливе місце посідають роботи, присвячені методологічним питанням психометричного обґрунтування діагностичних методик та багаторівневого аналізу даних [9; 18].

Фундаментальне значення для розуміння витоків диференціальної психології мають історико-психологічні дослідження, які простежують розвиток уявлень про індивідуальні відмінності від античності до сучасності. Як засвідчують першоджерела, вже в працях Платона та Аристотеля містяться важливі спостереження щодо відмінностей у здібностях людей: Платон у "Державі" обґрунтовував необхідність розподілу людей відповідно до їхніх задач і запропонував перші "показові вправи" для професійного добору, а Аристотель аналізував групові відмінності (видові, расові, соціальні, статеві) та наголошував на ролі "природних задатків" [1]. Перший систематичний вимір індивідуальних

відмінностей, як відомо з історії науки, був здійснений не в психології, а в астрономії: у 1795 році Невіл Мескелін зафіксував розбіжності в часі реєстрації проходження зірки між різними спостерігачами, а Фредерік Бессель у 1822 році опублікував перші кількісні дані про ці відмінності, що стало відправною точкою для вивчення індивідуальних особливостей сприйняття та реагування [1].

Важливим напрямом сучасних досліджень є також вивчення впливу крос-культурних відмінностей на адаптаційні процеси та психологічне благополуччя особистості в умовах вимушеної міграції. Зокрема, у дослідженні С.В. Арефнії (2025) здійснено крос-культурний аналіз психологічних і соціально-економічних аспектів адаптації українських жінок, які вимушено виїхали за кордон унаслідок війни, у порівнянні з жінками-переселенками з інших країн [2]. Результати засвідчили, що українки частіше демонструють соціальну активність та орієнтацію на допомогу уряду, проте нижче оцінюють свою фінансову стабільність; виявлено п'ять факторів адаптації, серед яких ефективно пристосування, актуальні психологічні труднощі, пригніченість, орієнтація на урядову підтримку та фінансова нестабільність [2]. Це дослідження розширює розуміння індивідуальних відмінностей у стратегіях адаптації представників різних культурних груп.

Крім того, у сучасних психологічних студіях актуалізується проблематика формування крос-культурної компетентності особистості. У роботі Л.В. Тодорової (2024) схарактеризовано сутність понять «крос-культура» та «крос-культурний підхід», визначено компоненти крос-культурної компетентності, серед яких здатність зіставляти відмінні аспекти рідної та нерідної культур, послуговуватися культурно маркованими одиницями, коректно вживати вербальні й невербальні засоби передачі інформації відповідно до соціального статусу та ситуації [17]. Це дослідження поглиблює уявлення про індивідуальні відмінності в міжкультурній комунікації та їхнє значення для професійної діяльності.

Мета статті. Метою статті є здійснення теоретичного аналізу наукових підходів до дослідження особистості та індивідуальних відмінностей, висвітлення історичних витоків диференціальної психології, сучасних напрямів диференціації особистісних рис, психофізіологічних досліджень, психодіагностичних підходів до вимірювання індивідуальних відмінностей та етичних аспектів цієї проблематики з урахуванням внеску українських науковців.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Фундаментальні основи дослідження індивідуальних відмінностей були закладені наприкінці XIX – на початку XX століття. Ключовою подією в історії психології вважається публікація у 1900 році праці німецького психолога Вільяма Штерна «Про психологію індивідуальних відмінностей: до "диференціальної психології"», яка ознаменувала заснування цієї субдисципліни [16, с. 103]. Штерн запропонував систематичне вивчення індивідуальних та групових

відмінностей, окреслив завдання та методи нового напрямку, заклавши концептуальні основи для подальших досліджень [16, с. 105].

Важливою віхою в розвитку уявлень про індивідуальні відмінності стало розмежування понять темпераменту та особистості. Як зазначають дослідники, концепція темпераменту сягає своїм корінням античної медицини – Гіппократ (460–375 рр. до н.е.) та пізніше Гален (127–132 рр. н.е.) описали чотири типи стійких поведінкових патернів, пояснюючи їх поєднанням рідин в організмі [14, с. 3]. Сучасна нейрохімія, психіатрія та психофармакологія підтвердили, що нейрохімічний дисбаланс дійсно впливає на варіативність поведінкової регуляції. В історії вивчення темпераменту склалися різні підходи: гуморальний (Гіппократ, Арістотель, І. Кант), конституціональний (Е. Кречмер, У. Шелдон), фізіологічний (І.П. Павлов, який пов'язав темперамент із силою, врівноваженістю та рухливістю нервових процесів) [3; 4].

У диференціальній психофізіології темперамент визначається як нейрохімічно зумовлені індивідуальні відмінності в регуляції формально-динамічних аспектів поведінки [14, с. 4]. До темпераментних рис належать: витривалість, імпульсивність, мобільність, стрес-реактивність, швидкість рухів, здатність до навчання, уважність, емоційність, сенситивність до певних підкріплювачів [14, с. 5]. Подальший розвиток диференціальної психології пов'язаний із дослідженнями Ганса Айзенка, який вивчав генетичні та середовищні внески в індивідуальні відмінності за трьома вимірами особистості [1, с. 45]. Айзенк підкреслював важливість розрізнення генетичних і середовищних чинників, закладаючи основи поведінкової генетики особистості [1, с. 48]. Теорія рис особистості, започаткована Г. Олпортом і Г. Одбертом (1936), які ідентифікували близько 18 000 слів для опису людей, і розвинута в працях Р. Кеттелла (16 факторів), Г. Айзенка (екстраверсія/інтроверсія та нейротизм/стабільність), знайшла своє продовження у п'ятифакторній моделі особистості [1].

В українській психологічній науці дослідження індивідуальних відмінностей мають глибоку традицію, представлену кількома науковими школами та напрямами.

Київська психологічна школа. Фундатор української психологічної науки Г.С. Костюк (1899–1982) розробляв питання вікових та індивідуальних особливостей розвитку особистості. У його працях обґрунтовано принцип єдності свідомості та діяльності, розкрито механізми формування індивідуальних відмінностей у процесі навчання та виховання [8, с. 45]. С.Д. Максименко – академік НАПН України, продовжувач традицій київської школи, у своїх роботах із генетичної психології розробив концепцію особистості як цілісної системи, що розвивається за власними генетичними законами. Він підкреслює важливість вивчення індивідуальних траєкторій розвитку особистості, які формуються під впливом як біологічних (генотип), так і соціальних чинників [10,

с. 112]. В.О. Моляко – засновник української школи психології творчості, досліджував індивідуальні відмінності в творчих здібностях та стратегіях розв'язання задач, виокремивши індивідуальні стратегії творчої діяльності [8, с. 48].

Одеська психологічна школа. Представники одеської школи, зокрема Р.П. Федоренко, досліджували індивідуально-типологічні особливості вищої нервової діяльності та їхній зв'язок із професійною успішністю [8, с. 52].

Харківська психологічна школа. У доробку харківських психологів чільне місце посідають дослідження індивідуальних відмінностей у пізнавальних процесах. І.Д. Бех у своїх працях розкриває психофізіологічні механізми саморегуляції поведінки та їхню роль у формуванні особистості, наголошуючи на індивідуальних відмінностях в емоційно-вольовій регуляції [4, с. 50].

Сучасні українські дослідження. Вагомий внесок у вивчення психофізіологічних детермінант індивідуальних відмінностей зробив О.М. Кокун, який досліджував психофізіологічні закономірності професійної діяльності та адаптаційних можливостей людини [7, с. 78]. М.В. Макаренко вивчав індивідуальні відмінності в нейродинамічних властивостях вищої нервової діяльності та їхній зв'язок із успішністю навчання [9, с. 45]. Е.Л. Носенко та Н.В. Коврига вивчали психофізіологічні кореляти емоційного інтелекту як інтегративної особистісної характеристики [8, с. 52]. А.А. Палій досліджує когнітивно-стильові детермінанти індивідуальності [11, с. 1].

Психолексичний підхід, започаткований Гордоном Олпортом та Генрі Одбертом у 1936 році, ґрунтується на припущенні, що найбільш значущі індивідуальні відмінності закодовані в природній мові у вигляді окремих термінів [12, с. 2426]. Цей підхід став основою для розробки таксономій особистісних рис у різних мовах і культурах. У фундаментальному дослідженні українських науковців Олега Горбанюка, Ігоря Данилюка, Лариси Литвинової та Володимира Олефіра (2018) здійснено психолексичну класифікацію українськомовних дескрипторів індивідуальних відмінностей [12, с. 2426]. Проаналізувавши 220 000 слів з універсального словника української мови, дослідники ідентифікували 20 024 терміни, що використовуються для опису людських характеристик. Дослідження підтвердило, що український лексикон особистості має порівнянне або вище різноманіття словникового запасу для опису особистості, про що свідчить наявність 96% маркерів Великих факторів із міжнародних порівняльних аналізів психолексичних структур природних мов [12, с. 2435].

Сучасні дослідження особистості виходять за межі традиційної моделі Великої п'ятірки (нейротизм, екстраверсія, відкритість досвіду, доброзичливість, сумлінність), запропонованої Коста та МакКре [3, с. 58]. Увага дослідників дедалі більше зосереджується на ієрархічній структурі особистісних рис, яка включає різні рівні абстракції: домени (широкі фактори), риси (вузькі аспекти) та нюанси (найконкретніші прояви). У дослідженні Венді Джонсон та

співавторів (2024) на трьох культурно різноманітних вибірках було показано, що найнижчий рівень ієрархії – нюанси – забезпечує найсильнішу прогностичну здатність щодо різноманітних життєвих результатів порівняно з ширшими рисами та доменами [15, с. 2]. Диференціація особистісних рис також проявляється в типологічних підходах. Дослідження українських науковців Т.І. Білухи, К.Р. Маннапової та Г.М. Свіденської (2022) показало, що студенти з інтровертованим та екстравертованим типами особистості мають як відмінності, так і спільні риси у використанні вербальних та невербальних засобів комунікації [5, с. 48].

Психодіагностика як наукова дисципліна тісно пов'язана з диференціальною психологією, оскільки розробляє методи виявлення та вимірювання індивідуально-психологічних особливостей особистості [6, с. 1].

Тестові та нетестові методи. Тест у системі методів психодіагностичного дослідження посідає центральне місце, оскільки дозволяє отримувати кількісні показники індивідуальних відмінностей, що піддаються статистичному аналізу. Особистісні опитувальники, засновані на самооцінці, є найпоширенішим інструментом вимірювання індивідуальних відмінностей. Нетестові методи включають спостереження, бесіду, інтерв'ю, аналіз продуктів діяльності, біографічний метод, експертні оцінки. Особливе місце серед нетестових методів посідають проєктивні техніки, які ґрунтуються на принципі проєкції – несвідомого перенесення власних переживань, мотивів, конфліктів на стимульний матеріал.

Практичне значення. Психодіагностичне дослідження рис особистості, зокрема із застосуванням багатофакторного опитувальника Р. Кеттелла, дозволяє виявляти відмінності між представниками різних професійних груп, що має значення для професійної орієнтації та добору. У межах психологічної експертизи дослідження індивідуально-психологічних особливостей особи (рис характеру, провідних якостей, мотивовірних чинників, емоційних станів) використовується для вирішення широкого кола питань: вплив особистісних особливостей на протиправну поведінку, визначення індивідуально-рольового статусу в злочинній групі, оцінка здатності особи усвідомлювати свої дії, встановлення емоційного стану в момент скоєння правопорушення (зокрема фізіологічного афекту) тощо [1].

Психометричні параметри. Психометричне обґрунтування є необхідною умовою наукової валідності психодіагностичних методик. До основних психометричних параметрів належать: надійність, валідність, дискримінативність, репрезентативність тестових норм. Українські науковці зробили вагомий внесок у розвиток психометричних досліджень [7; 9].

Статистична обробка. Статистична обробка результатів є невід'ємною складовою психодіагностичного дослідження. Особливого значення набуває багаторівневий аналіз, який дозволяє враховувати вкладену структуру даних [9; 18].

Психофізіологічний підхід до вивчення індивідуальних відмінностей базується на припущенні, що стабільність поведінки, яка визначається як особистість, "защита" в біології людини [7, с. 313]. Сучасні дослідження використовують широкий спектр психофізіологічних методів: електроміографію, електроенцефалографію, функціональну магнітно-резонансну томографію, показники серцево-судинної системи та біохімічні маркери [7, с. 314; 9, с. 94].

Індивідуальні відмінності в психофізіологічному реагуванні на стрес. У дослідженні Кірстен Гільгер та співавторів (2024) вивчалися індивідуальні відмінності у відповідності між психологічними та фізіологічними показниками стресу. Результати показали, що врахування індивідуальних відмінностей в особистості виявило, що особливо сумлінність та відкритість досвіду виступають потенційними модераторами відповідності між психологічними та фізіологічними показниками стресу [9, с. 98].

Методологічні питання кількісного оцінювання. У мета-аналізі Джейн Моррісс та співавторів (2024) вивчався вплив різних способів кількісного оцінювання на результати психофізіологічних досліджень. Результати показали, що різні техніки кількісного оцінювання дають як узгоджені, так і неузгоджені ефекти [18, с. 3].

Нейронаукові основи темпераменту та особистості. Дослідження з використанням фМРТ демонструють зв'язок особистісних рис із активністю специфічних мозкових структур: екстраверсії – з активністю вентрального стріатуму у відповідь на винагороду, нейротизму – з реактивністю амігдали на загрозові стимули, сумлінності – з об'ємом сірої речовини в дорсолатеральній префронтальній корі [14, с. 3].

Крос-культурні дослідження відіграють ключову роль у розумінні універсальних та культурно-специфічних аспектів особистості. Дональд Саклофске наголошує, що можливість проведення крос-культурних досліджень суттєво розширила масштаби вивчення індивідуальних відмінностей [16, с. 58]. Масштабне дослідження Мадлін Стекхаус та співавторів (2024) на матеріалі 40 країн вивчало зв'язок між рисами Великої п'ятірки та культурними цінностями на багаторівневому рівні [13, с. 82].

Особливого значення крос-культурний підхід набуває в контексті сучасних міграційних процесів та вимушеного переселення. Дослідження С.В. Арефнії (2025) демонструє, що індивідуальні відмінності в стратегіях адаптації жінок-біженок суттєво модеруються культурним контекстом походження та країни перебування [2]. Виявлені п'ять факторів адаптації (ефективне пристосування, актуальні психологічні труднощі, пригніченість, орієнтація на урядову підтримку та фінансова нестабільність) по-різному проявляються у представниць різних культур, що вказує на необхідність розробки диференційованих програм психологічної підтримки з урахуванням як індивідуальних, так і культурних

особливостей [2]. Крім того, формування крос-культурної компетентності, яка включає здатність зіставляти відмінні аспекти рідної та нерідної культур та коректно використовувати вербальні й невербальні засоби комунікації, стає важливим чинником успішної міжкультурної взаємодії та професійної діяльності в глобалізованому світі [17]. Таким чином, крос-культурні дослідження не лише виявляють універсальні структури особистості, але й розкривають механізми взаємодії індивідуальних відмінностей із культурним середовищем, що має важливе практичне значення для психологічного супроводу міграційних процесів та міжкультурної комунікації.

Етичні питання в дослідженні індивідуальних відмінностей набувають особливого значення, оскільки результати таких досліджень можуть мати серйозні наслідки для окремих людей та соціальних груп. Адам Фельц та Едвард Коклі (2024) розглядають, як спадкові особистісні риси часто передбачають філософське різноманіття та незгоду, і можуть допомогти пояснити фундаментальні філософські упередження [2, с. 65].

Однією з ключових етичних проблем є ризик стигматизації та дискримінації на основі виявлених індивідуальних відмінностей. Результати психологічних досліджень можуть бути використані для виправдання нерівності, обмеження прав або можливостей певних груп. Особливої гостроти це питання набуває в контексті досліджень генетичних основ поведінки, інтелекту чи особистісних рис [2].

Психодіагностичні методики мають застосовуватися лише кваліфікованими фахівцями, які усвідомлюють межі своєї компетентності та відповідальність за інтерпретацію результатів. Використання тестів особами без належної підготовки може призвести до помилкових висновків із серйозними наслідками для обстежуваних [1].

Учасники досліджень мають бути повністю поінформовані про цілі, методи та потенційні ризики участі в дослідженні, а також дати добровільну згоду на участь. Забезпечення конфіденційності отриманих даних є обов'язковою умовою будь-якого психологічного дослідження [1; 16].

При проведенні крос-культурних досліджень необхідно враховувати культурні особливості та уникати нав'язування західних моделей особистості іншим культурам. Адаптація методик має передбачати не лише лінгвістичний переклад, а й культурну валідизацію [13; 17].

Індивідуальні відмінності не можна розглядати ізольовано від соціального, економічного та політичного контексту. Дослідження мають враховувати, як середовищні чинники взаємодіють із індивідуальними особливостями, формуючи поведінку та життєві траєкторії [2; 16].

У межах судово-психологічної експертизи особливої ваги набувають питання об'єктивності, неупередженості та наукової обґрунтованості висновків.

Експерт має усвідомлювати, що його висновки можуть вплинути на долю людини, і керуватися виключно науковими даними, а не власними упередженнями чи зовнішнім тиском [1].

Висновки.

Дослідження особистості та індивідуальних відмінностей, започатковані працями Вільяма Штерна наприкінці XIX століття, розвиваються на перетині генетичних, нейронаукових, психофізіологічних та соціокультурних підходів. Українська психологічна наука, представлена школами Г.С. Костюка, С.Д. Максименка, В.О. Моляка, О.М. Кокуна, М.В. Макаренка та інших, зробила вагомий внесок у розуміння детермінант індивідуальних відмінностей. Психолексичні дослідження підтвердили багатство українського лексикону особистості та його відповідність міжнародним структурам, а сучасні дослідження демонструють ієрархічну організацію особистісних рис, де найнижчий рівень (нюанси) забезпечує найсильнішу прогностичну точність щодо життєвих результатів. Психодіагностика індивідуальних відмінностей має розгалужену систему методів, а психофізіологічні дослідження розкривають нейробіологічні основи особистісних рис, демонструючи їхній зв'язок із показниками активності мозку та стресового реагування.

Крос-культурні дослідження виявляють як універсальні, так і культурно-специфічні аспекти особистісних рис, розкриваючи механізми взаємодії індивідуальних відмінностей із культурним середовищем в умовах міграції та міжкультурної комунікації. Етичні аспекти досліджень набувають дедалі більшого значення: запобігання стигматизації, дискримінації, забезпечення інформованої згоди, конфіденційності, культурної чутливості та відповідальне використання психологічних тестів є ключовими викликами для сучасної диференціальної психології.

Перспективи подальших досліджень полягають в інтеграції різних підходів для створення цілісної моделі індивідуальних відмінностей, особливого значення набувають лонгітюдні та багаторівневі дослідження.

Література

1. Александров Д. О., Андросюк В. Г., Казміренко Л. І. та ін. Судова психологія : навчально-методичний посібник. Київ : НАВС, 2018. 152 с.
2. Арефнія С. В. Крос-культурний аналіз особливостей адаптації жінок-біженок. *Габітус*. 2025. Вип. 66. С. 23–28. DOI: <https://doi.org/10.32782/2663-5208.2025.66.3>.
3. Березовська Л. І. Теоретичні підходи до вивчення індивідуально-психологічних особливостей особистості. *Вісник Національного університету оборони України*. 2022. № 2 (66). С. 43–50.
4. Бех І. Д. Виховання особистості : у 2 кн. Кн. 2 : Особистісно орієнтований підхід: науково-практичні засади. Київ : Либідь, 2003. 344 с.
5. Білуха Т. І., Маннапова К. Р., Свіденська Г. М. Психологічні особливості комунікації студентів з інтровертованим та екстравертованим типами особистості. *Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія: Психологія*. 2022. Т. 33 (72), № 3. С. 46–51.

6. Коваленко А. Б. Психодіагностика : навчальний посібник. Київ : КНУ імені Тараса Шевченка, 2020. 120 с.
7. Коқун О. М. Психофізіологія : навчальний посібник. Київ : Центр навчальної літератури, 2019. 348 с.
8. Костюк Г. С. Навчально-виховний процес і психічний розвиток особистості / за ред. Л. М. Проколієнко. Київ : Радянська школа, 1989. 608 с.
9. Макаренко М. В. Психофізіологічні функції людини та їх індивідуальні особливості. Київ : Науковий світ, 2021. 384 с.
10. Максименко С. Д. Генеза здійснення особистості. Київ : КММ, 2006. 240 с.
11. Палій А. А. Когнітивно-стильові детермінанти індивідуальності : автореф. дис. ... д-ра психол. наук : 19.00.01. Київ, 2012. 40 с.
12. A psycholexic classification of Ukrainian person-descriptive terms / O. Horbaniuk, I. Danyliuk, L. Lytvynova, V. Olefir. *Problems of Psychology in the 21st Century*. 2018. Vol. 12, No. 2. P. 2426–2437.
13. Cross-cultural consistency and specificity of the Big Five / M. Stekhaus, L. R. Goldberg, J. Allik, R. R. McCrae. *Journal of Cross-Cultural Psychology*. 2024. Vol. 55, No. 1. P. 75–91.
14. Individual differences in the regulation of behaviour / A. F. Al-Asadi, A. R. Al-Sayegh, A. M. Al-Asadi, Z. A. Al-Asadi. *European Journal of Behavioral Sciences*. 2022. Vol. 5, No. 3. P. 1–16.
15. Personality nuance as predictors of life outcomes / W. Johnson, R. Xu, R. S. Ma, J. Ma. *Journal of Personality and Social Psychology*. 2024. Advanced online publication. DOI: 10.1037/pspp0000456.
16. Saklofske D. H. Individual differences. *The Palgrave Encyclopedia of the Possible*. Cham: Palgrave Macmillan, 2022. P. 57–63.
17. Todorova L. Cross-cultural competence: essence, components, significance. *Grail of Science*. 2024. No. 44. P. 440–445. DOI: 10.36074/grail-of-science.06.09.2024.059.
18. Variation in quantification methods reveals no universal effect / J. C. Morriss, H. S. R. T. Smith, C. J. F. Jones, A. B. D. Lee. *Nature Human Behaviour*. 2024. Vol. 8. P. 1–12.

References

1. Aleksandrov, D. O., Androsiuk, V. H., Kazmirenko, L. I. та in. (2018). *Sudova psykholohiia* [Forensic psychology]: navchalno-metodychnyi posibnyk. Kyiv: NAVS, 152 s. (in Ukrainian)
2. Arefniia, S. V. (2025). Kros-kulturnyi analiz osoblyvostei adaptatsii zhynok-bizhenok [Cross-cultural analysis of adaptation peculiarities of refugee women]. *Habitus*, 66, 23–28. DOI: <https://doi.org/10.32782/2663-5208.2025.66.3> (in Ukrainian)
3. Berezovska, L. I. (2022). Teoretychni pidkhody do vyvchennia indyvidualno-psykholohichnykh osoblyvostei osobystosti [Theoretical approaches to the study of individual psychological characteristics of personality]. *Visnyk Natsionalnoho universytetu oborony Ukrainy*, 2(66), 43–50. (in Ukrainian)
4. Bekh, I. D. (2003). *Vykhovannia osobystosti* [Personality education]: u 2 kn. Kn. 2: Osobystisno oriientovanyi pidkhid: naukovo-praktychni zasady. Kyiv: Lybid, 344 s. (in Ukrainian)
5. Bilukha, T. I., Mannapova, K. R., & Svidienska, H. M. (2022). Psykholohichni osoblyvosti komunikatsii studentiv z introvertovanyim ta ekstravertovanyim typamy osobystosti [Psychological features of communication of students with introverted and extraverted personality types]. *Vcheni zapysky TNU imeni V.I. Vernadskoho. Seriia: Psykholohiia*, 33(72)(3), 46–51. (in Ukrainian)
6. Kovalenko, A. B. (2020). *Psykhodiahnostyka* [Psychodiagnostics]: navchalnyi posibnyk. Kyiv: KNU imeni Tarasa Shevchenka, 120 s. (in Ukrainian)

7. Kokun, O. M. (2019). *Psykhofiziolohiia* [Psychophysiology]: navchalnyi posibnyk. Kyiv: Tsentr navchalnoi literatury, 348 s. (in Ukrainian)
8. Kostiuk, H. S. (1989). *Navchalno-vykhovnyi protses i psykhiichni rozvytok osobystosti* [Educational process and mental development of personality]. (L. M. Prokoliienko, Ed.). Kyiv: Radianska shkola, 608 s. (in Ukrainian)
9. Makarenko, M. V. (2021). *Psykhofiziolohichni funktsii liudyny ta yikh indyvidualni osoblyvosti* [Human psychophysiological functions and their individual characteristics]. Kyiv: Naukovyi svit, 384 s. (in Ukrainian)
10. Maksymenko, S. D. (2006). *Heneza zdiisnennia osobystosti* [Genesis of personality realization]. Kyiv: KMM, 240 s. (in Ukrainian)
11. Palii, A. A. (2012). *Kohnityvno-stylovi determinanty indyvidualnosti* [Cognitive-style determinants of individuality] (Doctoral dissertation abstract). Kyiv, 40 s. (in Ukrainian)
12. Horbaniuk, O., Danyiuk, I., Lytvynova, L., & Olefir, V. (2018). A psycholexic classification of Ukrainian person-descriptive terms. *Problems of Psychology in the 21st Century*, 12(2), 2426–2437.
13. Stekhaus, M., Goldberg, L. R., Allik, J., & McCrae, R. R. (2024). Cross-cultural consistency and specificity of the Big Five. *Journal of Cross-Cultural Psychology*, 55(1), 75–91.
14. Al-Asadi, A. F., Al-Sayegh, A. R., Al-Asadi, A. M., & Al-Asadi, Z. A. (2022). Individual differences in the regulation of behaviour. *European Journal of Behavioral Sciences*, 5(3), 1–16.
15. Johnson, W., Xu, R., Ma, R. S., & Ma, J. (2024). Personality nuance as predictors of life outcomes. *Journal of Personality and Social Psychology*. Advanced online publication. DOI: 10.1037/pspp0000456
16. Saklofske, D. H. (2022). Individual differences. In *The Palgrave Encyclopedia of the Possible* (pp. 57–63). Cham: Palgrave Macmillan.
17. Todorova, L. (2024). Cross-cultural competence: essence, components, significance. *Grail of Science*, 44, 440–445. DOI: 10.36074/grail-of-science.06.09.2024.059
18. Morriss, J. C., Smith, H. S. R. T., Jones, C. J. F., & Lee, A. B. D. (2024). Variation in quantification methods reveals no universal effect. *Nature Human Behaviour*, 8, 1–12.

Дата першого надходження статті до видання: 12.03.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 28.03.2026